

Jane Austen ja tema kodud

Lucy Worsley

JANE AUSTEN
JA TEMA KODUD

Inglise keelest tõlkinud Krista Eek

Originaali tiitel

Lucy Worsley
Jane Austen at Home

Hodder & Stoughton Ltd
Carmelite House 50 Victoria Embankment London ec4y 0dz

Copyright © Lucy Worsley, 2017

Toimetanud Lea Arme
Kujundanud Tuuli Aule

Tõlge eesti keelde © Krista Eek ja Tänapäev, 2018

ISBN 978-9949-85-438-7

www.tnp.ee

Trükitud AS Pakett trükikojas

SISUKORD

Sissejuhatus 9

ESIMENE VAATUS.

PÄIKSELINE HOMMIK KIRIKLAS

Steventonisse	17
Lavale astub Jane	34
Poisid	44
Kodukool	61
Abbey kool	71
Naiste sõprus	79
Sõjad	99
Cassandra armulugu	108
Noorus ja ilu	117
Romaanid	140
„Mu iiri sõber”	151
„Esimesed muljed”	166
Godmersham Park	171
Kodust eemal	184
Koduta	201

TEINE VAATUS.

„KÜLALINE VÕÕRAL MAAL”

Bath	211
Meri	226
Manydown park	234
„Susan”	245

„Pöörane iha Lyme'i näha”	253
Green Park Buildings East	262
Kangelannale kohane maja	278
Castle Square	291

KOLMAS VAATUS. PÄRIS KODU

Chawton Cottage	313
Avaldatud!	328
„Uhkus ja eelarvamus”	338
Chawton House	351
Noorte preilide diversioonid	363
Uhkel käigul Londonis	375
Carlton House	384

NELJAS VAATUS. LÕPP JA JÄRELKAJA

Katastroofid	395
Vaene kullake	402
Lõpetamata lugu	410
College Street	420
Viimne kodu	426
„Kas selles daamis oli midagi erilist?”	433

EPILOOG. Mis sai Jane'i kodudest?

Tänuõnad	440
Allikad	441
Tõlkija märkus	443
Kasutatud kirjandus	444
Märkused	454

Markile

SISSEJUHATUS

„Preili Austeni väärtuses pole vähimatki kahtlust, ta on vaieldamatult meie kodukolde suurkirjanik.”¹

RICHARD BENTLEY,
1833. AASTAL JANE AUSTENI ROMAANE AVALDADES

Jane Austeni romaanide kinolinale jõudnud maailm on kodune, korrapärane ja hubane. Tema tegelased elavad maitsekates ja peentes maa-majades, härrasrahvale sobilikes mõisates ning Londoni ja Bathi elegantsetes linnakodudes.

Ka Jane Austeni enda elu paigutatakse tihtipeale samasse maailma.

Seda muljet on võimatu vältida, kui vaadata kaunist lilledest ümbritsetud maamaja Hampshire'is asuvas Chawtonis, millest sai lõpuks kauaigatsetud kodu Jane'ile, tema õele ja emale. Jane kolis sinna 1809. aastal, lootes tõenäoliselt, et saab seal olla õnnelikult kuni oma elupäevade lõpuni. Kahjuks selgus, et ei saanud.

Jane'i jaoks oli kodu alaliseks murekohaks. Millist ja kus asuvat elukohta saaks ta endale lubada? Kuidas leida vallalise tütre ja tädi rohkete koduste kohustuste kõrvalt aega kirjutamiseks? Kus oma käsikirju turvaliselt hoida? Oma kodu paistis Jane'ile ilmselt alati kättesaamatu unistusena. Ta oli loomingulise tööga suutnud küll kindlustada endale tillukese kapitalivaru, kuid isa surm sundis otsima ajutist peavarju üürikodudes või pendeldama sugulaste vahel, kes kasutasid teda odava lapsehoidjana.

Seetõttu pole sugugi üllatav, et kodu otsimise idee on kesksel kohal ka Jane'i loomingus. Enamik tema teoste stseenidest, kus inimesed räägivad, alati räägivad, leiavad aset siseruumides, mõnes toas, alatihti on selleks elutuba. Kui Jane'i tegelased tahavad aga kõnelda teemadel, mis on tõeliselt tähtsad – oma tunnetest, tõe –, peavad nad minema välja. Nad põgenevad nende elusid piiravate elutubade lõugade vahelt. „Olid viisakusest ... surmani tüdinud,” ütles Lizzy Bennet härra Darcyle usalduslikul hetkel.

Jane Austeni teoseid esimest korda lugevad noored arvavad, et need on lood armastusest, romantikast ja kaaslaste leidmisest. Ent täpselt sama tungivalt soovivad Jane'i kangelannad leida ka õnneliku kodu, mis on nende elust seni puudunud. Kõik Jane'i juhtivad naistegelased on sunnitud lahkuma kas kodust või perest. Jane näitab peenetundeliselt, aga varjamatult, kui raske on leida tõelist kodu, turvalist paika, kus kogeda mõistmist ja armastust. Ta on erakordselt tundlik konkreetse kodu õnne – või õnnetuse osas.

Seetõttu on oletatud, et Jane võis ka ise tunda end kodus õnnetu, olla mingil moel haavunud või kahjustatud. Kurb tõde on see, et ta oli lihtsalt üks paljudest oma ajastu sarnase ühiskondliku positsiooniga vanatüdrukutest, kes pidid andma endast parima, et tunda end kodus ka ebatavalistes, kasinates või ebameeldivates paikades. Ja see ei kehtinud ainult vallaliste naiste kohta. „Tunnen paratamatult suurt igatsust *olla kodus*, ükskõik kui ebamugav see kodu ka oleks,” kirjutas Jane'i vennanaine Fanny.² Tema jaoks oli koduks kitsas kajut tema kaptenist abikaasa laeval.

Nõnda ongi Jane'i romaanid tulvil kodusid, mida armastatakse, kaotatakse ja ihaldatakse. Tema esimesena ilmunud romaanis „Mõistus ja tunded” sunnib perekonnas aset leidnud surm Elinori ja Marianne'i lapsepõlvkodust lahkuma. „Uhkuses ja eelarvamuses” ootas Elizabeth Bennetit ja tema õdesid pärast isa surma kodust ilmajäämine. „Mansfield Parkis” saadeti Fanny Price kodust ära rikkamate sugulaste juurde, nagu ka üks Jane'i enda vendadest. Anne Elliot „Veenmises“ igatseb Kellynach Halli maaelu, kuid ta saadetakse Bathi. Isegi „Northangeri kloostri” Catherine Morland

ja „Emma” Emma Woodhouse, kes on mõlemad noored, suhteliselt heal järjel ning keda kodutus otseselt ei ähvarda, peavad oma tulevase kodu osas langetama targa otsuse.

Päriselus ei *pidanud* Jane ehk ootustele vastupidiselt sisenema oma nn ohtlikesse aastatesse ilma koduta, kuna ta oli valinud valaliseelu teadlikult. Kuigi sageli arvatakse, et Jane'i elust puudusid armusuhted, on teada, et ta keeldus kindlasti vähemalt ühe kosilase abieluettepanekust, tema elu lähemalt uurides näeme kogunisti viit võimalikku partnerit. Usutavasti hoidus Jane teadlikult end abielukohustustega sidumast, kuna uskus, et abielu, varad ja kindel kodu *võisid* kujutada vanglat.

Soovin tutvustada teile Jane'i igapäevaelu, tema häid ja halbu päevi, koduseid rõõme ja kohustusi ning panna kirja need „näiliselt tühised pisiasjad, millest ometi koosnebki igapäevaelu”, nagu Jane neid ise „Emmas” nimetas. Arvamus, et alamaadli seisusesse kuuluvad inimesed ei teinud midagi, on juba ammu ümber lükatud: nad tegelesid nii selliste toimetustega, mida peeti ühiskonnas vooruslikeks, näiteks mängisid klaverit või lugesid harivaid raamatuid, aga löid sageli diskreetselt – see kehtis ka Austenite perekonna puhul – kaasa ka kõigi niisuguste tööde juures, mida tuli teha toidu lauale saamiseks ja rõivaste puhtana hoidmiseks. Mõnikord tähendas see silma peal hoidmist palgatud teenijatel, aga sageli tuli ka endal käised üles käärida.

Teame Jane'i elupäevade, isegi -tundide kohta väga palju seetõttu, et ta oli ääretult viljakas kirjajutaja. Hoolimata Austenite poolt hävitatud suurest kirjade hulgast, on Jane jätnud meile sadu tuhandeid sõnu, millest enamiku ta kirjutas oma õele Cassandrale.

Need igapäevaelu üksluiseid detaile tulvil kirjad valmistavad lugejatele tihti ka pettumust. Peamiselt seetõttu, et neis ei puudutata otsesõnu ei Prantsuse revolutsiooni ega muid tähtsaid riigiasju. Üks Jane'i peen sugulane väitis, et „need ei saanud väljendada tema mõtteid” ning et lugejad „ei taju, et tunneksid pärast kirjade lugemist teda [Jane'i] paremini”.³ Vale, vale, vale! Riigiasjad on kirjades täiesti olemas nende jaoks, kes oskavad seal märgata Jane'i ajastu muutu-

vate sotsiaalsete olude tillukeksi detaile. Samuti on kirjades olemas Jane'i isikupära, mis on sama tugev kui teras, elust tulvil, rõõmus või allumatu – vastavalt päevale. Need kirjad kujutavad endast kõigi silme alla peidetud aardekiristu.

Mõistagi on ka Jane'i kirju võimalik lugeda mitmel erineval viisil, nii et Jane'ist kujuneb täpselt selline pilt, nagu lugeja näha soovib. Mind huvitavad Jane'i kirjad seetõttu, et need annavad tunnistust Jane'i väikestest kõrvalepõigetest oma õlul lasuvate naiselike kohustuste täitmisest, leidmaks aega kirjutamiseks. „Mõtlen tihti,” kirjutas Jane oma õele, „kuidas leiad *sina* aega maja eest hoolitsemise kõrvalt, et teha kõike seda, mida sa teed.” Mina mõtlen sedasama. Jane pidi selle aja leidmiseks võitlema koduste kohustustega viisil, mis ei solvaks tema peret ega nende arusaama sellest, mida vanatüdrukust tädi pidi tegema. See oli tema sõda – tüütu, igav, igapäevane kodune võitlus selle üle, kes peaks tegema milliseid majapidamistöid. Niisuguseid lahinguid löövad naised siiani, ka tänapäeval.

„Tulevase biograafi töö saab olema lihtne ja kerge,” kirjutas Jane'i vend Henry pärast Jane'i surma. „Kasulikkuses, kirjanduses ja usus elatud elu ei olnud kindlasti kuigi sündmusterikas.”⁴ Suur viga! Jane'i elus oli kibedust ja kahetsust, rahalist kitsikust ja ärevust. Kuid tema ja ta pere on seda meie eest suuresti varjanud. Jane on kõigist teistest kirjanikest oma lugejatele paelavam, ent ka kättesaamatum – ta ahvatleb, annab vihjeid, aga tõmbub sealsamas eemale. „Harva, väga harva,” hoiatab ta meid, „kuulutab mõni inimlik paljastus täielikku tõde; vaid harva juhtub, et miski ei ole veidi maskeeritud või veidi ekslik.”

Olen näinud vaeva, et paigutada Jane'i tema kodude füüsilise maailma konteksti – nii et käesolev raamat kujutab paratamatult tema elu subjektiivset, mitte ainuõiget tõlgendust. Iga põlvkond saab endale sellise Jane Austeni, mida väärrib. Teda uurinud viktoriaanid leidsid eest „hea väikese naise”, kes kirjutas oma raamatud peaaegu poolkogemata ja ilma igasuguse vaevata – teda kutsuti isegi nimega „kanoniseeritud püha tädi Jane Steventonist-Chawtonist”. Hilisematel aegadel on biograafid näinud vaeva, et kujutada Jane'i modernse

naisena. „Kui olen metsik loom, siis ei saa ma sinna midagi parata,” kirjutas Jane, kelle tantsupidudest, pohmellidest ja pahameelest on loetud välja nii mõndagi. Jane’i seda külge väljendab ilmselt kõige paremini 1990. aastatel populaarsust kogunud väide, mille kohaselt valis Jane oma pseudonüümiks Mrs Ashton Dennis seetõttu, et selle initsiaalid võimaldasid tal väljendada kirjastajatele oma meelepaha. Nii sai ta kirja kokku võtta järgmiselt: „Minu lugupidamine, härrased, *etc.* ja *etc.*, *MAD.*” „Sõna pahane kirjeldas seda, kuidas ta end tundis, ja täpselt nii ta ka alla kirjutas.” väidab tema biograaf David Nokes.⁵

Püüan paigutada Jane’i tema sotsiaalsesse klassi ja ajastusse, kuid pean tunnistama, et ka mina kirjutan ametliku „janeiidina”, Jane’i järgija ja austajana. Ka mina olen otsinud oma Jane’i ning leidnud loomulikult, et ta on lihtsalt palju parem versioon minust endast: arukas, lahke, naljakas, tundes samas meelehärmi oma elu paljude piirangute üle – see tähendab: on keegi, kes otsib väsimatult võimalust olla vaba ja loominguline. Tean, milline on Jane Austen minu soovide kohaselt, ja avan oma kaardid. See siin on avameelne lugu minu Jane’ist ja iga sõna on kirjutatud armastusega.

Olen oma Jane’i otsides kohanud aga tervet põlvkonda naisi, kelle kõigi eest näib Jane kõnelevat: guvernant Anne Sharp, Jane’i vanatüdrukust õde Cassandra, tema vennanaised, kes surid sünnitusel, sõbrannad, kes julgustasid teda loomingu kirjastamise võitude ja pettumuste juures. Jane’i elukulg, mis näib pealtnäha nii vaikne, paistab olevat täis suletud ukseid, radu, mis olid talle keelatud, valikuid, mida ta ei saanud teha. Tema suureks panuseks oli lükata mõnedki ukсед natuke lahti – et meie, hilisemate põlvkondade esindajad, saaksime nende vahelt läbi pugeda.

Õnnetu ja vaevarohke elu on vastuolus esmamuljega, mida Jane’i teosed loovad: pastoraat kaunis maakohas päikselisel hommikul, lilledest ümbritsetud paraaduks, elevil kangelanna, keda ootab kohtumine oma kaasaga, peagi puhkev värske armastus ...